

THE DECLINE OF HUMAN CAPITAL AND THE CONSEQUENCES OF TERRITORIAL CAPITAL IN ROMANIA

Alexandru CARAGEA
Senior Researcher Center for Complexity Studies Bucharest
andi.caragea@gmail.com

George NICULESCU
Professor, PhD, „Constantin Brâncuși” University of Târgu-Jiu,
gniculesco@yahoo.com

ABSTRACT. This article describes the relationship between human capital and territorial capital in Romania. In many countries we can notice the fact that simply injecting supplementary funds in the education and research systems does not automatically lead to results reflected in the economic development and growth at a regional level. This is taking place although human capital concentration, structure and high level education level tides in a region are indicators of the dynamic that that region's development is witnessing. Human capital management is insufficiently coordinated with the management of other elements of territorial capital and the catalytic capacity for the exploitation of internally generated knowledge and/or resource management to use the results of knowledge. Specialization of human capital congruent with the patrimonial specificity which offers a region a comparative advantage vis-a-vis other regions has as consequence the increase in the retention level of both specialists and researchers in the respective region. Romania is crossing a vision crisis, which is not the cause of the declining human capital it confronts with, but is the factor it fully favours.

KEY WORDS: human capital, territorial capital, management, researchers, development.

Cauze istorice ale declinului capitalului uman românesc

Dacă parcurgem istoria economiei românești din ultima jumătate de secol, vom constata un proces de industrializare forțată, marcat de ambiții autarhice, care a avut loc între anii 1960 și 1989. În această perioadă, în România au fost create nesustenabil activități semnificative în majoritatea ramurilor industriale: de la industria extractivă, siderurgie, industrie grea la industria ușoară, industria constructoare de mașini, mecanică fină, electrotehnică, electronică, informatică, chimică și farmaceutică și de la construcții până la producția de locomotive, avioane, elicoptere, camioane, automobile etc. Această tentativă de ”dezvoltare multilaterală” s-a putut concretiza numai strâns corelat cu dezvoltarea unui sistem de educație, care în domeniile tehnologice s-a dovedit destul de performant, fapt probat și de numărul de specialiști formați care și-au găsit și continuă să își găsească locuri de muncă în țări cu industrii performante. Însă, chiar conceptul de ”țară/societate socialistă multilateral dezvoltată” - care a ghidat întreaga dezvoltare economică

din perioada 1970 -1980 și care a marcat și sistemul de educație - a stat, ca factor filosofic, la rădăcina nesustenabilității dezvoltării României. Aceasta s-a datorat mai multor factori, dintre care trei au fost din punctul nostru de vedere determinanți; doi dintre aceștia intervenind înainte de 1989 și unul în perioada de după 1989.

1. Ignorarea uzurii morale și incapacitatea de anticipare a efectelor tehnologiilor disruptive

În primul rând, odată ce o activitate economică (unitate economică) nouă era realizată, resursele necesare modernizărilor ulterioare, mai ales în cazul acelor care presupuneau importuri, nu mai erau alocate la un nivel suficient pentru a ține pasul cu evoluțiile tehnologice de pe plan internațional – acest factor a erodat productivitatea fiecăreia dintre noile unități productive deschise încă din primii ani după lansare, mai ales în contextul în care pe plan internațional noile tehnologii (electronică și informatică) își făceau simțit impactul novator, grație potențialului lor ridicat de spillover tehnologic în celelalte ramuri industriale.

Astfel, la începutul anilor '90 România s-a găsit în situația de a avea o industrie extrem de diversificată, însă cu foarte multe unități productive uzate moral. Pentru a deveni sau a se menține competitive, acestea necesitau (simultan!) alocarea de resurse importante pentru remodelare. Ar fi fost nevoie de o infuzie de capital extrem de importantă. Acest capital lipsea și era dificil de obținut pe fondul turbulențelor ce au urmat unei revoluții sângeroase și carea au condus percepția creșterii riscului de țară din partea creditorilor și investitorilor internaționali.

2. Iluzia mașinistă

În al doilea rând, pe măsură ce ”dezvoltarea multilaterală” a continuat, viziunea din spatele acesteia s-a manifestat și prin creșterea gradului de centralizare a întregii economii. S-a optat ca economia să fie condusă ca un mare concern, nestructurat pe unități de profit, ci pe specializări industriale. Unitățile economice socialiste nu aveau structura unei companii capabile să acționeze autonom în piață. Funcțiile de marketing, vânzări și investiții erau practic golite de substanță la nivelul acestor unități cu aparență de companii. Aceste funcții au fost preluate, inclusiv din rațiuni de control ideologic și de securitate, de către structuri coordonatoare de ramură numite centrale și de către Comitetul de Stat al Planificării. Industriile aveau să acționeze și să funcționeze monolitic, entitățile industriale fiind reduse la simple unități de producție care trebuiau să răspundă comenzilor de la centru – ca niște machines cu care se acționează și nu ca actori care joacă economic în piață. Competiția internă era exclusă. Competiția externă era văzută ca o cursă. Fiecare unitate economică devenea tot mai specializată pe o anumită categorie de produse sau pe un anumit profil de comenzi pentru care fusese planificată să existe, transformându-se într-un fel de monopol, însă unul de producție, nu de piață. De asemenea, alocările din profit pentru investiții nu puteau fi decise la nivelul conducerii acestor organizații. Prețurile interne fiind dirijate, practic nu se putea vorbi în mod real de profit la nivelul unei unități socialiste.

Astfel, unitățile ce aveau să funcționeze după 1989 în condiții de piață și urmau să fie privatizate, funcționau doar aparent ca adevărate companii, lipsindu-le experiența de piață și capitalul relațional necesar pe care un departament de marketing autentic le furnizează. De asemenea, din cauza specializării excesive, capacitatea lor de a-și reorienta adaptativ producția

era foarte limitată. Chiar dacă unul dintre primii pași de restructurare l-a constituit desființarea centralelor -făcută și cu intenția aducerii acestor funcții în cadrul unităților industriale - necesarul de timp pentru învățarea (adaptarea și acomodarea) la nivel organizațional a noilor activități a depășit răgazul dat de o piață și un mediu social aflat în tranziție, tot mai turbulente. În aceste condiții, multe dintre piețele de desfacere, mai ales externe, au fost în scurt timp pierdute. Iar, efectele fiecărei piețe externe pierdute se propagau rapid, prin efect de domino, și la unitățile cu piață de desfacere internă.

O altă consecință a lipsei experienței de marketing de la nivelul unităților de producție a fost următoarea: orice privatizare se face în urma unui due diligence, iar orice due diligence pune un accent deosebit pe valoarea echipei și performanțele departamentului de marketing. Se înțelege că, de vreme ce aceste departamente fuseseră practic improvizate, valoarea de privatizare a acestor foste unități socialiste a fost de cele mai multe ori apreciată de către investitori apropiat de aceea a activelor fizice (învechite) pe care le deținea.

Referitor la acest factor, este de remarcat și următorul fapt. În perioada anilor '80, celelalte țări socialiste, inclusiv cele din spațiul sovietic au cunoscut un proces de liberalizare a economiei și de descentralizare. Aceste țări au avut un răgaz de 10 ani în care atât la nivel individual cât și la nivel organizațional ABC-ul economiei de piață a putut fi asimilat și deprins. În aceeași perioadă, România a procedat exact invers, a centralizat și a accentuat controlul asupra economiei până la un nivel fără echivalent în spațiul central și est-european. În acest context, odată ajunse în situația să acționeze într-un mediu economic cu totul nou, răgazul noilor firme (noi juridic!) pentru învățarea simultană a ABC-ului capitalismului și a realităților de piață a fost unul mult mai scurt în comparație cu al firmelor din celelalte țări foste socialiste.

3. Supraoferta creată pe piața privatizării la începutul anilor '90

În fine, cel de al treilea factor a fost unul de natură conjuncturală. Apariția bruscă a unei oferte de firme oferite spre privatizare, venită dinspre țările central și est-europene și din China s-a constituit într-o ofertă pe piața investițiilor equity care a pus investitorii într-o situație de negociere extrem de favorabilă pentru ei. Toate țările foste comuniste s-au confruntat într-o măsură mai mare sau mai mică cu această problemă. Însă, firmele românești, s-au găsit cu atât mai mult într-o poziție de negociere mai dificilă cu cât se confruntau suplimentar cu carențele tehnologice și cu cele de capacitate managerială evidențiate anterior.

A existat și o excepție. Este de subliniat modul în care a procedat China pentru a-și prepara firmele în vederea momentului privatizării. Intuitiv sau nu, China a înțeles mai bine că o piață liberă este caracterizată în primul rând de existența unei competiții desfășurate în condiții libere și abia apoi de natura publică, preponderent publică, preponderent privată sau privată a proprietății. Ca urmare, guvernul chinez a creat întâi un mediu concurențial pentru companiile pe care le deținea prin atragerea de investiții greenfield făcute de companii occidentale și abia apoi a procedat la privatizare. În acest fel, pe de o parte, s-a dat firmelor și personalului atât un răgaz de învățare organizațională în noile condiții de piață liberă iar, pe de altă parte, a făcut posibilă o evaluare mai corectă a firmelor care urmau (ori urmează) să fie privatizate. China a evitat astfel următoarea situație remarcată de Joseph Stiglitz într-un interviu dat pentru site-ul Commanding Headings [1]:

”In other countries you privatized before you had in place an effective competition policy, so you created a private monopoly. The private monopolies were better able to exploit the

consumers than the government would, because the government was checked by the political process; the private monopolies were not. So it was the way things were done, and the sequencing and the pacing that was done.”

Consecințe ale iluziei mașiniste în sistemul academic și de cercetare-dezvoltare-inovare

Cel mai toxic factor dintre cei de mai sus a fost acela pe care l-am numit iluzia mașinistă. Metaforic vorbind, în perioada de dinainte de 1989 ”conducerea de partid și de stat” voia să aducă totul la condiția de mașină de producție. Aceasta a însemnat ruperea și aducerea în centrul controlabil al tuturor acelor funcții care ar fi asigurat o funcționare autonomă a oricăreia dintre entitățile organizaționale. Posibilitatea unor desprinderi competitive sau, altfel spus, a unor ”desprinderi de pluton” era eliminată. Aceasta permitea un control general mai eficace vis-a-vis de orice tentativă de exprimare liberă, neconformă cu sarcinile și planul trasate de la Centru.

Deci, nici de afirmare ca potențial lider.

Ca urmare, pe fondul obsesiei specifice tuturor regimurilor totalitare de a controla până în cele mai mici amănunte societatea, soluția fragmentării funcționale, eficientă din această perspectivă, a fost generalizată rapid. Numele de ”aparat” dat organismelor de decizie și control centrale (aparatul de partid și de stat, aparatul central etc. erau expresii des întâlnite în discursurile vremii) vorbește de la sine despre această mentalitate. Plastic, avem imaginea idealului iluzoriu al Unicului Conducător, care având la dispoziție o suită de aparate cu care conduce un agregat mașinist imens, controlează și decide totul.

Iluzia mașinistă a acționat și în cazul sistemului universitar și de cercetare și a afectat profund ceea ce numim collaboration between the academic world and industry. Canalele de colaborare dintre cele două ”lumi” au fost configurate și ele prin prisma logicii controlului mașinist. Iar, aceasta a condus după 1989 la grave consecințe. Scăderea continuă a numărului de cercetători este una dintre acestea.

Cercetarea in-house, desfășurată în companii, a fost redusă la minimum. La nivelul unităților socialiste funcționau mai ales laboratoare, oficii tehnice și numai mici colective de cercetare. Grosul activității era preluat de institutele de cercetare și/sau proiectare de ramură sau subramură, organizate de asemenea centralizat.

Cercetarea științifică a fost însă practic scoasă și din universități și mutată cu totul în sistemul institutelor de cercetare și proiectare de ramură sau al acelor de cercetare fundamentală aflate în subordinea Consiliului Național pentru Știință și Tehnologie. Astfel, cercetarea din universități s-a redus în foarte mare măsură la aceea pur teoretică și documentară. Studenții și noile cadre didactice au avut din ce în ce mai puțin contact direct cu cercetarea fundamentală experimentală, cu cercetarea aplicată și cu atât mai puțin cu cercetarea pre-competitivă și cea de inovare de produs. Sau, mai precis, acest contact se realiza în mare măsură formal prin așa numitul sistem de practică în producție.

În cazul absolvenților care ajungeau să fie repartizați strict pe baza mediilor în institute de cercetare sau în departamente de cercetare ale unităților productive, contactul cu acest tip de activitate avea loc totuși în stagiatură, chiar dacă abia de la vârsta de 24 – 25 de ani și în urma unui proces de selecție, care dădea într-o foarte mică măsură institutelor posibilitatea de a-și selecta viitorii cercetători pe baza propriilor criterii. Cercetarea se învăța deci la locul de muncă [2]. Deși mediul de învățare din institutele de cercetare era unul destul de bun, necesitatea de a

compensa lipsa de abilități de cercetare cu care noii angajați veneau din mediul universitar, întârzierea mult trecerea la dezvoltarea aptitudinilor de cercetare specifice domeniului și trecerea la etapa studiilor de nivel doctoral. Se iroseau astfel talente și timp.

După 1989 nu s-a produs însă, cum ar fi de așteptat, o reintegrare a universităților și institutelor de cercetare, printre altele și din cauza rezistenței managerilor care urmau să piardă poziții. Aceasta avea să afecteze sistemul de cercetare din România foarte puternic.

Așa cum am amintit, înainte de 1989 resursele pentru modernizare și inovarea organizațională nu erau alocate într-o măsură suficientă. Nu același lucru s-a întâmplat însă și cu resursele alocate pentru inovarea tehnologică cu tehnologii produse pe plan intern, pentru inovarea de proces sau pentru aceea de produs. Institutele de cercetări din acea vreme aveau ca principală misiune să dea rezultate aplicabile în aceste sfere de inovare și să susțină noile investiții industriale necesare atingerii dezideratului de multilateralitate, fiind ca orientare tematică dependente de profilul unităților economice subordonate centralelor industriale care dirijau de asemenea și investițiile. Aveau deci de lucru și aveau clienții asigurați, însă erau finanțate instituțional [3].

Odată cu dispariția sau privatizarea multora dintre fostele unități economice, pe fondul destructurării industriei, multe dintre institute au rămas fără beneficiari, finanțarea și lor făcându-se un timp de asemenea instituțional. Scăderea economică accentuată din primii ani de după revoluție (PIB-ul României s-a redus la mai puțin de jumătate în doi ani) a redus însă puternic posibilitățile de finanțare a cercetării și a zădărnicit cu totul reintegrarea institutelor de cercetare în universități. Ca urmare, multe dintre aceste institute și-au pierdut cei mai buni cercetători (care au emigrat ori s-au reorientat către alte activități economice), nu și-au mai putut întreține aparatura (care s-a demodat rapid pe fondul apariției soluțiilor informatice) și în cele din urmă au dispărut – s-au transformat în societăți comerciale, au fost apoi privatizate și au ajuns în situația să-și schimbe obiectul de activitate ori să fie închise. Așa se explică scăderea dramatică a numărului de cercetători pe cap de locuitor din România.

Abia după anii 2000 cercetarea universitară a căpătat un nou impuls, odată cu alocarea unei finanțări instituționale mici și cu lansarea planurilor naționale de cercetare-dezvoltare-inovare, după modelul programelor cadru ale UE în care finanțarea se face pe bază de competiție. De atunci sumele alocate cercetării au crescut, totuși încă insuficient. Dar, în pofida acestor evoluții pozitive din ultimii ani privind finanțarea, unele măsuri de restructurare încă trenează. Iar, una dintre acestea aceea de a separa și complementariza sistemele de finanțare a cercetării și inovării. Recomandări în acest sens s-au făcut încă de la începutul anilor 2000, ele fiind și agreate într-o bună măsură de către actorii guvernamentali. De exemplu, într-un studiu de impact premegător aderării la Uniunea Europeană, efectuat în 2002, se făcea următoarea recomandare.

”Propunem o separare instituțională a inovării de cercetarea fundamentală, care corespunde cu tranziția de la un model linear al politicii de inovare la unul sistemic. În acest sens sugerăm o analiză atentă a evoluției agenției franceze de inovare ANVAR, care în ultimii ani a reușit să facă o tranziție spectaculoasă spre modelul sistemic de inovare. Pentru aliniere cu tendințele din UE, precum și pentru o mai bună acomodare cu suportul financiar oferit prin fondurile structurale, susținem înființarea unor institutii regionale pentru promovarea și dezvoltarea TIC-ului [4] și a inovării [5]”.

Alte două recomandări din același studiu, al cărui beneficiar a fost Guvernul României prin Ministerul Integrării Europene de la acea vreme, erau și următoarele:

- România are nevoie stringentă de un plan de acțiune pentru a implementa cât mai repede posibil strategia de dezvoltare a capitalului de risc. Fără să devină un aventurier, statul trebuie să construiască prima poveste de succes (un proiect pilot) a unui capital de risc specializat pe start-up.

- Desfășurarea de campanii de conștientizare printre oamenii bogați (cei onești) pentru a se implica în înființarea „Rețelei Românești de Business Angels”, sprijinirea acestora de a deschide contacte directe cu „business angels din UE”, iar apoi pentru afilierea rețelei românești la cea europeană.

Din păcate, și aceste intenții au rămas fără vreun rezultat. Apariția unor resurse suplimentare de finanțare din fondurile structurale alocate în urma aderării la UE în 2007 a fost îmbrățișată ca o alternativă facilă, lipsită de riscuri electorale, în fond, menținându-se concepția complet eronată și păguboasă, mecanicistă, pe care am evocat-o și la începutul, anume aceea că: pomparea de capital suplimentar într-o regiune ar fi de ajuns pentru a produce dinamismul specific centrelor de capital de risc stabilite [6].

Complexitatea fenomenologică evolutivă a subcomponentei umane a capitalului teritorial

Ingredientele capitalului uman sunt creativitatea, spiritul de întreprindere, know-how-ul industrial și know-how-ul situațional. O persoană, un grup de persoane sau o organizație este înzestrată în măsuri diferite cu fiecare dintre aceste ingrediente. De exemplu, un inventator excelează în privința creativității și know-how-ului industrial dintr-un domeniu de specializare, un antreprenor în privința spiritului de întreprindere și know-how-ului situațional dintr-o nișă de piață, iar un furnizor de servicii intensiv bazate pe cunoaștere pe know-how-ul situațional dintr-o nișă de piață și pe cel industrial dintr-un sector. Ca și în cazul chimic, aceste ingrediente sunt asociate în diferite proporții și în diferite condiții de expresie a unei valențe sau alteia în entități mai complexe cu caracteristici și potențialități diverse. Ponderea teritorială și paternul de specializare al fiecărei dintre componente va reflecta profilul și va conferi potențialul competitiv al capitalului uman din acel teritoriu.

De asemenea, fiecare dintre aceste ingrediente este produs în măsuri diferite în cadrul sistemelor de educație formală, non-formală și informală, prin procese de asimilare și acomodare de cunoștințe explicite și tacite. De exemplu, creativitatea tehnică a unui inventator se antrenează prin procese tacite în medii de cercetare și în contextul asimilării de know-how specializat industrial în cadre de educație formală. Know-how-ul situațional se dobândește însă preponderent din experiență (informal, ca expertiză acumulată în relația cu furnizorii și clienții, în cadrul unor comunități de practici etc.) și în cadre non-formale (traininguri, consultanță, stagii de instruire etc.) [7].

Să privim ingredientele de bază ale capitalului uman mai atent ca și părți funcționale ale unui sistem evolutiv. În esență, aceste ingrediente sunt evidențiate de capacitățile cognitive cu valoare economică întrupate de către rezidenții teritoriali. Prin asociere sistemică și sistematică, aceste capacități cu naturi complementare generează de-a lungul istoriei celui teritoriu *activitatea antreprenorială* – înserează în realitatea economică existentă noi activități economice și/sau de impact. Bineînțeles, activitățile nou inserate pot fi atât viabile cât și neviabile, realitatea

jocului economic de piață fiind hotărâtoare în această privință. Același joc economic decide și stingerea unor activități care și-au pierdut viabilitatea după o perioadă de viață – de existență sustenabilă. Mai mult, orice nouă intrare și ieșire din joc poate face posibilă apariția altor noi activități, iar pe altele, pre-existente, le poate perturba semnificativ și chiar elimina. Sau dimpotrivă, noile intrări și ieșiri pot spori sustenabilitatea și consolida activități preexistente. Capitalul teritorial trebuie privit ca sursă a ansamblului de activități umane din acel teritoriu și, totodată, ca resursă rezultată în urma schimbărilor structurale și acumulărilor ce rezultă din acestea.

Un aspect de subliniat este următorul. Capitalul uman este dotat printre altele cu memorie. Acest fapt face în mod intrinsec ca dinamica și evoluția capitalului teritorial să fie una cu histeresis [8] - în care starea de moment depinde esențial de succesiunea stărilor anterioare, adică de istoricul teritorial. Acest lucru ar fi valabil însă și într-un teritoriu populat numai cu roboți (roboții au memorie). Dar oamenii au în plus și emoții și sentimente sau afecțiuni. De exemplu, starea de spirit a populației care trăiește într-o regiune depinde atât de nivelul calității vieții cât, mai ales, de faptul dacă în ultima perioadă aceasta s-a deteriorat sau nu și de durata perioadei respective. În cazul în care anterior s-a trecut printr-o lungă perioadă de degradare, orice progres punctual va fi perceput colorat sceptic. *"Cu o floare nu se face primăvară"* - va fi o replică des auzită în acel teritoriu. Dacă însă durata pe care s-a degradat calitatea vieții va fi fost una scurtă (un episod, perceput ca probabil de a fi pasager) un progres punctual v-a stârni mai degrabă replici de tipul *"Iată, soarele revine pe strada mea!"*.

Procesele evolutive complexe care antrenează realitățile teritoriale prin expresia capitalului teritorial au o natură intențională (fenomenologică) care nu poate fi neglijată. Tratarea lor de o manieră mecanicistă nu poate da rezultate decât întâmplător, în acele stadii de calm evolutiv, atunci când cursul evenimentelor este cvasiliniar. În stadiile tranzitorii, aspectele fenomenologice devin prevalente. În astfel de etape, entuziasmul sau dimpotrivă furia pot scoate la lumină evoluții cu totul surprinzătoare. Iar, istoria o arată din plin.

În concluzie, când analizăm situația de schimbat prin aplicarea de noi politici, trebuie analizată cu atenție atât starea de moment cât și istoria din care aceasta s-a născut. Iar, policy makers, ar trebui să țină seama de asta, cel puțin păstrând în minte următorul aspect.

Politici aplicate cu succes într-o regiune cu stare macroeconomică apropiată de aceea a regiunii în care se urmărește un succes similar, pot să nu aibă nici un efect în regiunea în care se încearcă transplantul mimetic al acelor politici, dacă istoriile celor două regiuni diferă semnificativ.

De aceea, policy makers din România, ar trebui să privească mai atent la aspectele istorice care stau în spatele declinului capitalului uman cu care se confruntă această țară, evitând să preia formal programe și soluții din UE sau concepute la nivelul Comisiei Europene și care, din punct de vedere tehnic, nu au cum să țină seama de atipicitatea situației românești.

Câteva elemente și date suplimentare privitoare la starea actuală a capitalului uman românesc

România se confruntă cu o situație de declin al capitalului uman. În această țară orizontul de specializare teritorială se îngustează rapid. Iar acest proces este unul practic necontrolat, emergent. Fiind unic și cu impact semnificativ în UE și fiind generator de probleme sociale, acest fenomen trebuie privit și ca o problemă socială de interes european, nu numai ca una strict

românească. În opinia noastră, creșterea capacității de generare de întreprinderi sustenabile, capabile să reducă disparitatea de venituri salariale dintre România și UE trebuie privită ca un obiectiv social, de etapă, asumat atât de către guvernul român cât și de către Comisia Europeană.

Legat de situația capitalului uman din România este de subliniat și următorul aspect. România se confruntă cu o foarte importantă emigrație și în rândul persoanelor care nu se înscriu în subcategoriile specialiștilor cu înaltă pregătire și a cercetătorilor. În prezent, aproximativ 10% (în jur de 1 milion de persoane) din populația activă a țării își desfășoară activitatea, cu forme de muncă legale, în alte țări din Uniunea Europeană. Aceștia li se adaugă cei care muncesc temporar în străinătate sau fără forme legale. Estimările în cazul lor variază între 8% și 10% din populația activă.

Acest tablou descrie o situație socială deosebită atât pentru România cât și pentru UE și arată că antreprenoriatul din România nu reușește să genereze suficiente locuri de muncă nici în industriile care nu sunt de vârf. Cauza rezidă în lipsa de resurse pentru dezvoltarea afacerilor start-up și într-o anumită precaritate a culturii antreprenoriale românești. Totuși spiritul de inițiativă există - faptul că un așa mare număr de persoane și-au asumat riscul plecării peste granițe în căutarea unui loc de muncă arată acest lucru. De exemplu, conform datelor oficial 4000 din cei 28000 de români care lucrau în anul 2013 în Irlanda erau freelancers. De asemenea, în 2009 erau oficial înregistrați 48709 de mici întreprinzători români care își deschiseseră afaceri sau își ofereau contra cost serviciile, în sistem freelance în construcții. Ponderea persoanelor cu spirit de inițiativă din țară însă scade și ea, iar aceasta afectează și mai mult cultura antreprenorială.

Ca urmare, România suferă, în afară de exodul de specialiști cu înaltă calificare și declinul de cercetători, în egală măsură și de un exod important de persoane cu spirit de inițiativă. În viziunea noastră, cauza acestui fenomen social nu poate fi numai una financiară, ci una sistemică în care componenta financiară constituie numai una dintre fațete.

Concluzii

Sunt țări cu o consistentă tradiție industrială, cu instituții academice și de cercetare cu o istorie mai îndelungată decât a multora dintre țările cu economii emergente, care însă au trecut printr-o etapă istorică în care tradiția antreprenorială a fost brutal întreruptă iar cultura antreprenorială a fost puternic distorsionată din cauza restricțiilor de natură ideologică impuse politic și administrativ. România se situează într-o fază de declin al capitalului uman și prezintă particularități care merită subliniate. Un important grup dintre țările care au intrat începând cu 2004 în Uniunea Europeană se află în prezent într-o fază de restructurare a capitalului uman; un astfel de proces putând fi întâlnit și în cazul unor țări membre mai vechi ce nu au cunoscut o etapă istorică comunistă. Singurele excepții sunt România și Bulgaria, care nu au depășit încă faza de declin al capitalului uman.

Concentrarea capitalului uman cu nivel înalt de educație corelează în general cu nivelul de dezvoltare, iar fluxurile interregionale indică direcțiile specifice și amploarea dezvoltării. Cercetătorii și specialiștii sunt actori cheie ai inovării, iar dezvoltarea presupune ritmuri de inovare ridicate.

Așa cum evidențiază cercetările din ultimul sfert de secol, în particular eforturile financiare în cercetare-dezvoltare (și strâns legat de acestea eforturile în educație) nu se corelează pozitiv și constant cu creșterea regională. O cauză majoră a acestei discrepanțe o

constituie managementul defectuos al cunoașterii la nivel regional. Managementul capitalului uman este insuficient coordonat cu managementul celorlalte elemente ale capitalului teritorial cu capacitate catalitică pentru exploatarea cunoașterii generate intern și / sau cu managementul resurselor pentru fructificarea cunoașterii.

În primul rând, managementul capitalului uman este insuficient armonizat cu managementul celorlalte componente mai puțin inerțiale ale capitalului teritorial.

În al doilea rând, managementul capitalului uman este inadecvat orientat strategic față de posibilitățile oferite de elementele patrimoniale preexistente.

Adesea, policy makers din regiunile cu competitivitate economică redusă uită că generarea și achizițiile de cunoaștere nu pot ajunge să fie fructificate economic, în beneficiul creșterii bunăstării, în absența unor întreprinzători capabili să le transforme în produse și servicii noi sau semnificativ îmbunătățite în raport cu standardele unei piețe din ce în ce mai competitive. Viziunile, spiritul inovativ, atitudinea față de schimbare și capacitatea de adaptare anticipativă pe care le manifestă antreprenoriatul local sunt cruciale. Capitalul activ cognitiv antreprenorial nu este conștientizat ca jucând un rol distinct, însă complementar, față de celelalte componente ale capitalului uman atunci când se concep modelele de dezvoltare regională. Nu doar cercetătorii și specialiștii sunt cei care generează și achiziționează cunoașterea într-o regiune ci și antreprenorii, care pentru a o fructifica acționează ca veritabili cercetători-acțiune care extrag, utilizează și generează componente conjuncturale. Nu se poate vorbi de conversia în capital uman efectiv a capacităților de cunoaștere fără o strânsă interconectare și interrelaționare între mediile antreprenorial, academic și de cercetare și fără ca acestea să beneficieze de suita de instrumente și servicii specializate care să le permită conlucrarea în piață [9]. De asemenea, este de remarcat și aici aspectul necesității unei specializări regionale inteligent legate de resursele de avantaj comparativ, imuabile ale regiunii, mai ales în condițiile în care atât persoanele înzestrate antreprenorial cât și persoanele cu pregătire înaltă (cercetători și specialiști) pot migra și deveni componente ale capitalului uman integrat în alte areale teritoriale. Specializarea capitalului uman în concordanță cu specificul patrimonial care oferă unei regiuni un avantaj comparativ în raport cu alte regiuni are drept consecință și creșterea nivelului de retenție a specialiștilor și cercetătorilor din acea regiune. Evident, regiunile foarte dezvoltate, prin capacitatea lor de a genera un mediu de viață de calitate, cu posibilități de petrecere a timpului liber într-un mediu cultural diversificat, în care deschiderile de carieră sunt mult mai numeroase și-au transformat avantajul competitiv construit într-unul comparativ. Acest fapt, subliniază încă o dată necesitatea construcției unui mediu adecvat în care aparținătorii așa numitei clase creative să se simtă bine și să se poată realiza. Investițiile în cercetarea tehnologică și în educație, dacă nu sunt dublate și de cele făcute în cultură și în mediul cultural și de petrecere a timpului liber nu sunt suficiente pentru a genera o capacitate suficientă de retenție a capitalului uman la nivel regional. O dezvoltare regională sustenabilă nu poate fi realizată fără armonizarea specificului patrimonial, specializării economice și a arhitecturii identitare

Regiunile și țările dezvoltate au capacitatea să genereze noi specializări antreprenoriale, noi trasee de specializare și nouă cerere de specialiști pornind din cercetare. Prin aceasta, ele sunt percepute ca regiuni puternic inovative, interpretate ca atractori de carieră și, drept urmare, devin atractori de fluxuri de specialiști și de antreprenori proveniți din alte regiuni.

În primul caz vorbim de acele țări situate în general în lumea a treia, care nu dispun și nu au dispus de un sistem de educație adecvat și nu au practicat o experiență în cercetare.

În cel de al doilea caz, putem vorbi de țări care se află încă într-o fază de destructurare economică în care, fie că necesitatea concentrării eforturilor pentru intrarea pe o rută de dezvoltare bazată semnificativ pe cunoaștere nu este suficient conștientizată pentru a fi convertită în voință politică, fie că această voință există dar încă nu s-a conturat o viziune coerentă asupra căii concrete de acțiune strategică. În ambele situații însă, semnul unei decizii strategice ar trebui să vină printr-o decizie radicală cu privire la regândirea politicilor vizând formarea și cultivarea capitalului uman în sensul cerințelor unei dezvoltări sustenabile bazate pe cunoaștere, cu considerarea tuturor componentelor acestuia: și a sistemului de servicii intensiv bazate pe cunoașterea realităților locale în context internațional, prin care costurile inițiativei private sunt diminuate, cum ar fi serviciile financiare, de consultanță tehnologică și de marketing, de partenering și cele software, puternic adaptate la nevoile concrete ale generatorilor de proiecte antreprenoriale locale.

În cel de al treilea caz putem vorbi de țări cu un sistem de educație capabil să genereze specialiști cu înaltă calificare, care fac un efort de cercetare semnificativ pentru a-și genera o rută de dezvoltare semnificativ bazată pe cunoaștere mai bine armonizată cu potențialul lor de a-și crea sau menține anumite avantaje competitive și cu specificul patrimonial care le conferă avantaje de piață (de exemplu, poziția geostrategică), vizând indirect și creșterea capacității de atragere și retenție de specialiști.

Referinte

- [1] http://www-tc.pbs.org/wgbh/commandingheights/shared/pdf/int_josephstiglitz.pdf
- [2] A. Gorun, H.T. Gorun, *O nouă paradigmă a educației? Construcții normative după 1989*, Ed. Pro Universitaria, București, 2014. p. 13
- [3] M. Constantin, *Dezvoltarea capitalului uman din România în procesul de aderare la Uniunea Europeană. O perspectivă comparativ- istorică*, Teză de doctorat, Universitatea din București, 2010, pp. 86-90.
- [4] Această recomandare era făcută apreciind că: 1) performanțele întreprinderilor private românești din industria TIC, singura în care s-au înregistrat succese antreprenoriale vizibile pe plan global după 1989 și 2) capacitatea de generare de efecte de tip technological spillover în alte domenii de activitate, recomandă această industrie ca vector de inovare industrială pe plan național.
- [5] A. Jinaru (coord.) - Promovarea dezvoltării “noii economii” în România în contextul aderării la UE – IER 2002.
- [6] M. Constantin, M., *Dezvoltarea capitalului uman din România în procesul de aderare la Uniunea Europeană. O perspectivă comparativ- istorică*, teză de doctorat, Universitatea din București, 2010, pp.105-109.
- [7] H.T. Gorun, A. Gorun, *Istoria recentă a capitalului social. Marea Ruptură și noua matrice existențială*, . Ed. Didactică și Pedagogică, București, 2012, pp. 34-36.
- [8] Fenomen cu caracter ireversibil care constă în faptul că succesiunea stărilor unei substanțe, determinate de variația unui parametru, diferă de succesiunea stărilor determinate de variația în sens contrar a aceluiași parametru.
- [9] A. Gorun, *Studiu sociologic asupra Legii 1/2011. Educația și comunitatea*. Ed. Didactică și Pedagogică, București, 2013, pp.46-47.

Bibliografie

1. Angel de Fuente, Ciccone, A., *Le capital humain dans une economie mondiale fondee sur la connaissance*, Universite, Pompeu Fabro, 2002, p.10-11
2. Becker, G., *Capitalul uman o analiză teoretică și empirică cu referire special la educație*, Ed.ALL,București, 1998, p.109-119
- 3.Constantin, M., *Dezvoltarea capitalului uman din România în procesul de aderare la Uniunea Europeană. O perspectivă comparativ- istorică*, teză de doctorat, Universitatea din București, 2010
4. Crawford R., *In the Era of Human Capital. The emergence of Talent, Intellingence and Knowledge as the world the economic force and wat it means to managers and investors*, Harper Collins Publishers, New York, 1993, p.24-35, p.152-163
5. Gorun H.T., Gorun A. *Istoria recentă a capitalului social. Marea Ruptură și noua matrice existențială*, . Ed. Didactică și Pedagogică, București, 2012.
6. Gorun A. *Studiu sociologic asupra Legii 1/2011. Educația și comunitatea*. Ed. Didactică și Pedagogică, București, 2013.
7. Gorun A., Gorun H.T. *O nouă paradigmă a educației? Construcții normative după 1989*, Ed. Pro Universitaria, București, 2014
8. Jinaru (coord.) - *Promovarea dezvoltării “noii economii” în România în contextul aderării la UE – IER 2002*
9. Neagu, O. *Capitalul uman – forța fundamentală a dezvoltării*, București, 2008, p.203
10. Voinea L. ș.a. *Reindustrializarea României: Politici și Strategii*, ASPES, 2010
11. http://www-tc.pbs.org/wgbh/commandingheights/shared/pdf/int_josephstiglitz.pdf